

Bomen in de Griekse mythologie

Het is niet verrassend dat bomen een belangrijke, soms dominante rol hebben gespeeld in de mythologie, folklore, culten en alle religies in de wereld. Want al ver voordat er mensen waren, was er plantenleven op aarde inclusief een overmaat aan bos begroeiing. In die eerste dagen moeten bomen de mensen als zeer karakteristiek, imponerend en soms ook bedreigend zijn voorgekomen, veel meer dan tegenwoordig in onze door informatie beheerste tijd.

In die oude tijden, in religies met hun specifieke verschillen, hadden bomen en bossen een diepgaande invloed op het leven. De diverse symboolfuncties die de boom vervulden waren in wezen van eenzelfde aard. Zo kwam het voor dat bomen in verschillende landen hun rol speelden, in India de vijgenboom, in Egypte de dadelpalm, bij de oude Teutonen de Donareik en in het Gilgamesj-epos de ceder. Verder kan men denken aan bomen als de levensboom, de kerstboom en de meiboom.

Er vond een enorme ontbossing plaats in de specifieke dynastie-tijdperken in China, alleen maar door hun bijgelovige manier van denken over de negatieve rol van bossen en bomen. Over de wereld zijn er zo honderden symboolfuncties ontstaan en vele daarvan bestaan nog steeds.

In de oude Griekse religie beeldden de Grieken zich hun goden en godinnen in als levende wezens met soortgelijke hartstochten en zwakheden als zijzelf hadden. Er was echter één groot verschil. Goden en godinnen waren onsterfelijk en onveranderlijk door alle tijden heen. In die tijd was de boom bijna een integraal onderdeel van het dagelijks leven. De boom was het symbool van vruchtbaarheid, maar ook de bringer van vuur, de goddelijke vonk. Als je op hout wreef vlamde de vonk op waarmee je de offervuren ontstak. De macht van de goden huisde in de boom. De godin Artemis (de godin van de jacht, de dieren en de maan) was één van de Dendriten (die van de bomen). Daarnaast waren vele bomen aan goden en godinnen gewijd: bijvoorbeeld de eik aan Zeus, de olijfbom aan Athene, de cipres aan Hades, de taxus aan Hecate, de iep aan Demeter, de laurier aan Apollo en aan Artemis. Veel bomen waren heilig, zoals de laurier, cipres, palmboom, mirte en ceder.

Tegenwoordig stammen veel symbolen in het dagelijks leven nog uit deze mythologie, symbolen waarvan we de achtergronden vaak niet meer weten. De goden en godinnen van de Griekse wereld zijn overal te vinden in het moderne leven en ze vormen een duidelijke link tussen eigentijdse en oude samenlevingen. In de Griekse mythologie vervulden veel bomen een rol. Veel meer bomen, alle met hun eigen geschiedenis, waren er belangrijk, zoals de amandelboom, de appelboom, de es, de els, de vlier, de meidoorn, de linde, de mirte, de palm, de granaatappel, de populier, de lijsterbes, de spar, de cistusroos, de cipres en de wilg. De hoeveelheid bomen is alleen al een indicatie van de rol die ze speelden in het leven van de Griekse Oudheid.

De meest interessante bomen, zoals de eik, pijnboom, taxus, laurier, olijfbom en de plataan worden hieronder besproken.

De Arcadische eik, de heiligste boom van Griekenland. Zeus was de vader der goden en mensen, en dus van de Grieken. Hij was een hemelgod, die associeerde met het weer, in het bijzonder met de stormachtige aspecten ervan. Bergtoppen en eiken waren aan hem gewijd. De Arcadische eik (*Quercus aegilops*), was de eik die het meest voorkwam in Griekenland. In het woud der eiken was er een speciale eik waaronder Zeus zijn wil bekend placht te maken. Het spreekt min of meer vanzelf dat de eik ook de belangrijkste plaats innam. Wat de leeuw onder de zoogdieren is, de adelaar onder de vogels, is de eik onder de bomen. Oude legenden en verhalen geven het belang van de eik aan. Volgens Plinius de jongere (Latijns advocaat, redenaar en schrijver over natuurkunde (62? - 114? na Chr.), was de macht van Zeus al op de boom zelf overgegaan, omdat het verbranden van eikenhout en de kop van een kameleon al voldoende waren om het te laten regenen. In de kunst werd Zeus vaak afgebeeld met een krans van olijftakken. In zijn heiligdom te Dodona, werd hij met een kroon van bladeren afgebeeld. Ook de zogenoemde orakel-eik stond in Dodona, het middelpunt van de Griekse eikencultus en een vermaarde pelgrimsplaats, een plaats waar de orakeltaal werd gesproken nog voor het welbekende orakel van Delphi. De eik was ook het symbool der mensheid, als de boom die van de onderwereld tot in de hemel reikte en als zodanig de verbinding vormde tussen de goden

De nieuw geplante eik in het Dodona-heiligdom

Bomen in de Griekse mythologie

en de mensen. Het beroemde, uit eikenhout vervaardigde orakelschip 'Argo', dat Jason en de Argonauten vervoerde om het Gulden Vlies naar Griekenland terug te brengen. In die tijd was het looizuur van eiken al bekend, evenals suikers, harsen en andere stoffen uit bomen. In Griekenland bestaan nog steeds zo'n veertien eikensoorten (*Q. conferta* Kit., *Q. petraea*, *Q. pendunculiflora* C., *Q. Robur*, *Q. pubescent* Willd., *Q. cerris* L., *Q. aegilops* L., *Q. euboica* Papaioannou, *Q. lusitanica* Lam., *Q. trojana* Webb., *Q. hispanica* Lam., *Q. ilex* L., en *Q. coccifera* L.) Van de Kerm-eik (*Q. coccifera* L.) verkreeg men scharlakenrode verf. Sommige van de eikels waren eetbaar en in het verleden waren deze eetbare eikels voedsel voor de mensen, waardoor de eik een nog hoger aanzien kreeg.

Pitys (pijnboom), de bosnimf. De pijnboom dankt zijn naam aan de bosnimf Pitys. Die werd bemind door zowel de geitenvoetige god Pan als de windgod Boreas. Maar de nimf verkoos Pan, hetgeen Boreas zo kwaad maakte dat hij zorgde voor zo'n harde wind dat ze van de klif werd afgeblazen. Moeder Aarde zag hoe bedroefd Pan was en veranderde haar in de boom die haar naam draagt, de pijnboom. Wanneer de sterke winden nu door het bos waaien huilen de pijnbomen en de dikke hars-'tranen' laten ze drogen op hun bast. De bomen die aan Pan waren gewijd waren de hulst en de pijnboom.

De Taxus, vroeger de boom van de dood en nu een modern medicijn. In de Griekse mythologie,

Taxus zaden

maar ook in de folklore, beschouwt men overal de taxus (*Taxus baccata*) als de boom van de dood. De boom was aan Hecate gewijd, de duistere godin van de hekserij en de schimmenwereld, van de geheimen en de mysteries. Maar ook aan de godinnen van de wraak, de Erinyen, die wraak namen door het gif van de taxus te gebruiken. Er wordt verteld dat de Helleense godin van de jacht pijlen gebruikte met gif van de taxus om de dochters van Niobe te wreken. De Griekse filosoof Theophrastus (gestorven 287 v. Chr.) wist van de gevaren van de boom. De oude Grieken wisten al van de eigenschappen van de soepele buigzaamheid van taxushout, waardoor het geschikt was om er bogen van te maken voor boogschutters. De naalden van de taxus zijn giftig. Voor mensen is een dosis van 50 tot 100 gram naalden binnen anderhalf uur dodelijk. Vreemd genoeg is dat anders bij dieren. Voor herten, hazen en wilde zwijnen zijn de naalden een delicatessen. Onderzoek van de maaginhoud bij herten heeft uitge-

wezen dat de naalden een stimulerend effect hebben vergelijkbaar met het effect van tabaksgebruik bij mensen. De taxus draagt geen kegels zoals andere coniferen, maar donkergekleurde zaden die omgeven worden door een dieprode carotenoïde soort mantel. Voor Linnaeus was dit de reden de boom de naam 'baccata' te geven, wat besdrager betekent. In Europa is de taxus de enige giftige naaldboom. Intussen is het algemeen bekend dat taxol verkregen uit de bast van de taxus te gebruiken is bij de behandeling van kanker en goede resultaten laat zien. Om 1 kg taxol te verkrijgen moeten ongeveer 3000 taxusbomen hun leven geven.

De laurier, de boom van de lauwerkransen. De laurier (*Laurus nobilis* L.) wordt veel in verband gebracht met Apollo, de god van de beschaving en de orde. Sinds de Oudheid wordt de laurier geassocieerd met dichtelijke inspiratie. De Pythische priesteres van Apollo die orakel-antwoorden doorgaf, kauwde op laurierbladen. Ze droeg de lauwerkroon en hield een tak in haar handen. Volgens de legende was het orakel van Delphi volledig omgeven door laurierstruiken. In Tempe in het noorden van Griekenland kauwden de mensen op laurierblad voor dichtelijke inspiratie. Later werd dit verboden. Onder Apollo's bescherming werd een lauwerkroon gedragen als kuis ereteken door de winnaars van wedstrijden in de kunst en de sport, zoals de Olympische spelen. De laurus werd het symbool van de overwinning en de terugkerende 'held' werd vereerd met een krans van laurierbladeren en kreeg een lauwerkrans op zijn hoofd gezet. Aanvankelijk werd die kroon gemaakt van verse groene bladeren, maar het werd geleidelijk aan gewoonte dat de belangrijkste onder hen kronen droegen van vergulde bladeren. Dat symbool bestaat tot op de dag vandaag nog steeds.

De olijf, de boom van de stad Athene. Ook aan Athene, de maagdelijke godin van de wijsheid, de oorlog, de kunst, nijverheid, recht en ambachten, was een boom gewijd, waarvan de roem bewaard is gebleven tot op de dag van vandaag. Het is de olijfboom (*Olea europaea* L.) die wijd en zijd voorkomt in de grote hoeveelheden boomgaarden en solitaire verspreid over het hele Griekse vasteland en de honderden eilanden. De geboorte van Athene was ongewoon vreemd omdat ze niet uit een vrouwelijke godin werd geboren, maar uit het hoofd van Zeus zelf. Heilige symbolen van haak waren de speer, de uil, de slang én de olijfboom.

De overlevering wil dat Athene de strijd met Poseidon (de god van de zee) won, over het bestuur en de naam van de stad der Atheners toen zij met haar voet op de grond stampte waar de eerste olijfboom wortelschoot. Op dat moment draagt de stad de naam Athene en staat deze onder haar bescherming, omdat de goden oordeelden dat zij de strijd had gewonnen. Het was de eerste boom wereldwijd die zowel heilig als symbool van vrede is geweest sinds mensenheugenis. De olijf-

Bomen in de Griekse mythologie

Zeer oude olijfbom op het eiland Aegina

tak in de snavel van een duif is zeer bekend als symbool van de vrede. Het verhaal gaat dat Heracles' knots (bekend van 'de werken van Heracles') gemaakt was van wild olijfhout en met deze knots zou hij een monster hebben gedood. Olijfhout is vrij hard en duurzaam. Olijven en olijfoliën zijn al meer dan 8.000 jaar bekend om hun gewilde en veelvuldige gebruik, zoals duidelijk werd bij recente opgravingen. Men heeft kruiken met de resten van olijfolie gevonden. Olie werd gebruikt om mensen te zalven, deed dienst voor ceremonieel gebruik, en werd gebruikt voor verlichting en voeding. Er is onlangs een uitgebreid onderzoek gedaan onder mensen uit Kreta, Nederland, Finland, Japan en de VS. De resultaten tonen aan dat gebruik van olijfolie mede een positief effect heeft op hart en bloedvaten.

De plataan, boom der wijsheid en onderscheiden met goud. Het is duidelijk dat de mooie plataan (*Platanus orientalis* L.), die groeit in bergachtige omgevingen en dichtbij water, de oude Grieken imponeerde. Het woord 'platanus' is verwant aan het Griekse woord 'to platos' dat breedte betekent. De naam heeft betrekking op het brede blad van de plataan.

In het Middellandse-Zeegebied gedijen platanen bij water en de Grieken beschouwden de boom in zijn relatie met de waterbron als heilig. Als gevolg daarvan werd de boom rondom tempels aangeplant en had men de gewoonte in de schaduw van de boom zijn offers te brengen. Er was een vermaarde plataan, de 'Helene'-boom, die geplant werd ter ere van de mooie Helene en Menelaos (bekend uit de Trojaanse oorlog). De tempeldienaars goten olie uit zilveren kannen over

de wortels en hingen kronen van lotusbladeren over de takken. Gedurende de hele tweede eeuw na Christus werd hout van de plataan gebruikt in tempels van Artemis.

Vanaf de Griekse ecclesiastische tijd (de tijd van de volksvergaderingen in de oude Griekse staten, waarop alle vrije burgers konden stemmen) werd de plataan in nauw verband gebracht met de zoektocht naar wijsheid door de Grieken.

Platanen kunnen honderden jaren oud worden en een grote hoogte en omvang bereiken. Het eiland Kos beroemt zich op het legendarische verhaal van de eerbiedwaardige 'plataan van Hippocrates'. Een geschiedschrijver uit de tweede eeuw na Christus vertelt over een plataan' met een holle stam waarin een banket werd georganiseerd en waarin mensen de nacht doorbrachten. In Iran, het vroegere Perzië, werd de plataan vereerd. Xerxes, de koning der Perzen, beval zijn leger om bij een plataan uit te rusten na zijn veldtocht tegen

De 'plataan van Hippocrates' op het eiland Kos

Athene. De boom werd mooi versierd met kostbare, gouden ornamenten en daardoor de eerste met goud bekroonde boom. Deze kleine selectie van beschrijvingen van bomen en bossen laat een goede weergave zien van de ver teruggaande en verstrekkende geschiedenis ervan, van hun rol gedurende vele duizenden jaren en ook hun invloed op en gebruik door de mensheid. **TM**

Literatuur:

- Griekse mythologie
- Alte liebenswerte Baume in Deutschland;
- Mythos Baum;
- Baumzeit, Magier, Mythen, Mirakel;
- Trees and Shrubs of Greece;
- Greek Mythology;
- The Greek and Roman Gods.